

Megastallen nader bekeken

Quick-review op basis van recent verschenen rapporten

Frits van der Schans

Eric Hees

Culemborg, juni 2008

Inhoud

1	Inleiding	1
2	Rapporten te reviewen	3
3	Review	7
4	Overwegingen	14
5	Onze bevinding	20

1 Inleiding

Het Milieu- en Natuurplanbureau, de Raad voor Dierenaangelegenheden, de Raad voor het Landelijk Gebied en het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu hebben op verzoek van de Tweede Kamer een analyse gemaakt van de gevolgen van de bouw van megastallen voor dierenwelzijn, diergezondheid, volksgezondheid en landschap.

Deze vier instellingen zien megabedrijven als een volgende stap in de voortgaande schaalvergroting van de veehouderij. Zij geven aan dat de kansen en bedreigingen die megabedrijven met zich mee brengen integraal moeten worden benaderd, voor wat betreft ruimtelijke inpassing, milieu, dierenwelzijn, diergezondheid en volksgezondheid. Naast de rapporten van het MNP, de RDA, de RLG en het RIVM, en de toekomstvisie van minister Verburg van Landbouw zijn het afgelopen jaar nog diverse andere rapporten over megastallen en megabedrijven uitgekomen waarin ook andere thema's aan bod komen.

Milieudefensie vraagt zich af of met de genoemde rapporten en nota's alle aspecten met betrekking tot megastallen voldoende en evenwichtig zijn belicht. Voor een onafhankelijke toetsing heeft zij CLM Onderzoek en Advies gevraagd om een quick-review uit te voeren aan de hand van negen rapporten en notities over megastallen.

Definities

In de discussie over schaalvergroting in de veehouderij is het van belang onderscheid te maken tussen gangbare en grote bedrijven, megastallen, megabedrijven en agroproductieparken.

Daarom een korte beschrijving van deze verschillende bedrijven zoals in deze review gehanteerd:

- Megastal is een stal met op EEN locatie een zeer groot aantal dieren¹.
- Megabedrijf is een veehouderijbedrijf met op MEERDERE locaties veestallen. Het bedrijf als geheel heeft een zeer groot aantal dieren, maar op de verschillende locaties kan het aantal dieren vergelijkbaar zijn met gangbare bedrijven.
- Agroproductiepark is een bedrijf met op EEN locatie een zeer groot aantal dieren en andere schakels van dezelfde keten (bijv. slachterij) of andere ketens (bijv. glastuinbouwbedrijf).

Referentie

De rapporten beoordelen de megastallen en -bedrijven ten opzichte van de gangbare intensieve veehouderij in gezinsbedrijven en de autonome ontwikkeling daarin. Die referentie hanteren we ook in deze review.

Het fenomeen megastallen kan natuurlijk ook worden beoordeeld ten opzicht van een heel andere referentie, zoals een aanzienlijk kleinere veehouderij. Een dergelijke referentie verdraagt zich trouwens goed met het project "Biodiversiteit, voedsel en vlees" waartoe de ministers Verburg, Cramer en Koenders onlangs besloten en waarin "het kennis- en innovatiebeleid op het gebied van duurzame transitie van de productie en consumptie van dierlijke eiwitten naar meer efficiënte equivalenten van plantaardige oorsprong" wordt bevorderd. Overigens kan

¹ In de gereviewde rapporten is vaak als ondergrens voor megastal 500 NGE (Nederlandse Grootte Eenheid) aangehouden. Dit komt overeen met ongeveer 2000 zeugen, 12.500 vleesvarkens, 185.000 leghennen of 360.000 vleeskuikens.

natuurlijk ook een kleinere landelijke veestapel in megastallen worden gehouden.

2 Rapporten te reviewen

In deze quick-review wordt een negental rapporten belicht. Van al deze rapporten is een korte samenvatting hieronder weergegeven.

Volksgezondheidsaspecten van veehouderij-megabedrijven in Nederland; zoönosen en antibioticumresistentie.

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, 2008.

Uit persbericht 'Kansen en bedreigingen van Megastallen' (12 februari 2008)

De ontwikkeling naar megaveehouderijen kan ertoe leiden dat infectieziekten die van dier op mens overdraagbaar zijn (zoönosen), meer gaan voorkomen. Deze bedreiging is te verminderen wanneer aan de schaalvergroting extra voorwaarden worden gesteld. Hierbij moet men denken aan voldoende afstand tussen bedrijven, geen combinatie van varkens en kippen op één locatie en een minimaal gebruik van antibiotica. Het stalontwerp en de bedrijfsvoering moeten gericht zijn op een zo klein mogelijk risico op introductie en verspreiding van (voor antibioticum ongevoelige) micro-organismen. Gesloten bedrijven, die zoveel mogelijk van start tot slacht op één locatie werken, kunnen verspreiding van infectieziekten voorkomen.

Milieukundige en landschappelijke aspecten van megabedrijven in de intensieve veehouderij.

Milieu- en NatuurPlanbureau, 2008.

Uit persbericht 'Kansen en bedreigingen van Megastallen' (12 februari 2008)

Het Milieu- en Natuurplanbureau concludeert dat het ontstaan van megabedrijven in de intensieve veehouderij niet leidt tot meer aantasting van het milieu op nationale schaal. Milieunormen dwingen megaveehouders tot toepassing van luchtwassers, waardoor de nationale emissie zelfs licht zal dalen. Door het ontstaan van nieuwe bedrijven verdwijnen andere, in de buurt van natuurgebieden en woonkernen. In de naaste omgeving van nieuwe bedrijven nemen milieuhinder door geur en fijn stof, ammoniakdepositie op natuur en aantasting van het landschap wel toe. De voordelen zullen per saldo opwegen tegen de nadelen mits de dierenaantallen gereguleerd blijven door beleid en oude stallen worden gesloopt.

Het megabedrijf gewogen - Advies over het megabedrijf in de intensieve veehouderij.

Raad voor het Landelijk Gebied, 2008.

Uit persbericht 'Kansen en bedreigingen van Megastallen' (12 februari 2008)

De Raad voor het Landelijk Gebied is van mening, dat het platteland ruimte moet bieden voor vestiging van megabedrijven voor varkens en pluimvee. Deze vestiging moet wel gekoppeld worden aan de nieuwste voorzieningen op het gebied van duurzaamheid. Deze hebben betrekking op inpassing in de omgeving, emissies, transport, diergezondheid en dierenwelzijn. De raad acht vestiging van een megabedrijf in een reconstructiegebied alleen mogelijk in goed ontsloten landbouwontwikkelingsgebieden als het bedrijf daarbij goed wordt ingepast in het landschap.

Dierenwelzijn en diergezondheid op Megabedrijven in Nederland.

Raad voor Dierenaangelegenheden, 2008.

Uit persbericht 'Kansen en bedreigingen van Megastallen' (12 februari 2008)

Voor een varken of een kip maakt het niet veel uit of het op een groot of een heel groot bedrijf gehouden wordt. De verzorging moet dan volgens de Raad voor Dierenaangelegenheden wel optimaal zijn. Megabedrijven moeten transparant zijn en kunnen zich geen misstanden permitteren. Zij dienen daarbij te streven naar het hoogste ambitieniveau voor diergezondheid en dierenwelzijn: elke mogelijke verbetering moet doorgevoerd worden. Mega-groot moet dus Mega-goed zijn.²

Advies megastallen.

Voedsel en Waren Autoriteit, Bureau Risicobeoordeling, 2008.

De bestaande casus Family Farmers is vergeleken met de gangbare praktijk en het Agroproductieparken-concept. Op de zeugenbedrijven biedt het Family Farmers concept voor diergezondheid en dierenwelzijn voornamelijk voordelen ten opzichte van de gangbare praktijk, vanwege de centrale regievoering. Bij de megastallen voor vleesvarkens bestaan deze voordelen ook, maar ziekteverwekkers zullen zich op deze bedrijven sneller verspreiden. En bij ziekte zal een groot aantal dieren in een keer besmet raken of juridisch besmet worden verklaard en moeten worden behandeld of geruimd. Het welzijn van de vleesvarkens is sterk afhankelijk van de vakbekwaam-

² De Dierenbescherming – met een zetel in de RDA – vindt dat een uitloop wel een gewenste ontwikkelingsrichting is en heeft daarom grote bezwaren tegen megabedrijven.

heid, toewijding en betrokkenheid van de dierverzorgers. Bij personeel in loondienst kan dit negatieve effecten hebben op dierenwelzijn.

Het Family Farmers concept biedt kansen voor een verdergaande risicoreductie door regie in administratieve en ruimtelijke clustering en toepassing innovatieve technieken. Daarnaast is het een opstap naar gesloten bedrijfsvoering en/of agroproductiepark die in potentie gunstiger zijn voor diergezondheid, dierenwelzijn en volksgezondheid.

Advies megastallen.

College van Rijksadviseurs, 2007.

In de daarvoor bestemde LOG's zal het goed situeren en inpassen van een enkele megastal van één laag over het algemeen geen probleem opleveren, gegeven de juiste aandacht en begeleiding door de betreffende gemeente. Wij geven de provincies ter overweging binnen de LOG's lokale 'verplaatsers', dat wil zeggen ondernemers uit het reconstructiegebied, voorrang te geven om zo de uitvoering niet te stagneren. Mede om aan de bovenkant van het ruimteaanbod, de projectlocaties, ruimte te houden adviseren wij de betrokken gemeenten niet-familiebedrijven en/of stallen met meerdere verdiepingen door te verwijzen naar daartoe geschikte bedrijven- of industrie-terreinen. De innovatie van de Reconstructie zit in bedrijven die koppelingen in de industriële ecologie leggen en waar een beduidend deel van de productiecycclus onder een dak is gebracht. De (discussie over) megastallen zet de vreedzame coëxistentie van de verschillende aanspraken op het landschap op scherp. De functioneel utilitaire blik die vanuit de bedrijfseconomie redeneert is een heel andere dat de multifunctionele blik die op het –meervoudige gebruik van het –

platteland is gericht en vanuit de gebiedseconomie redeneert. Op termijn kunnen deze vormen van economiseren van het landschap elkaar in de wielen gaan rijden.

Megastallen in het buitengebied.

D.W. Bruil, 2007.

Gemeenten kunnen megastallen en agrocomplexen sterker reguleren dan veelal tot nu toe gedaan. Binnen de gemeente lijkt prioritering in de vorm van een herkomstbeperking voor nieuwvestiging mogelijk, mits deze van een goede planologische onderbouwing wordt voorzien. Gemeenteoverschrijdende prioritering en/of saldering is waarschijnlijk niet mogelijk. Wel bieden de volgende opties perspectief:

- *Maatschappelijke tegenprestaties. De Limburgse methode is kansrijk, mits zorgvuldig toegepast.*
- *Additionele eisen zijn mogelijk in het bestemmingsplan.*
- *Milieuhygiënische randvoorwaarden zouden kunnen leiden tot aanscherping. De cumulatieve stankhinder kan in elk geval worden meegenomen.*

Behandel megabedrijven of agrocomplexen als industriële ondernemingen. Dit heeft gevolgen voor de locatiekeuze (ontsluiting, verkeersafwikkeling, inrichting en beheer van het terrein) en exploitatieopzet (ontwikkelingskosten van industrieterrein, zoals plankosten, bouwrijp maken, ontsluiten, nutsvoorzieningen, etc.). Dan zouden LOG's niet alleen via stank en NH₃-zoning ingetekend worden, maar ook landschappelijk, logistiek, etc. En verder zouden allerlei terreingerelateerde kosten verrekend worden met de zich vestigende bedrijven.

Megastallen in Beeld.

Alterra, 2007.

Of de komst van megastallen problemen oplevert, ligt aan de mate waarin megastallen afbreuk doen aan de (ruimtelijke) kwaliteit van het landelijk gebied. Dit hangt af van de schaal waarop je deze ontwikkeling beoordeelt. Kijk je op een regionaal of hoger schaalniveau, dan kunnen megastallen voordelen bieden voor landschap en milieu. Door een sterkere concentratie van de veehouderij kan de omvang elders verminderen, waardoor deze gebieden worden ontlast. In de nabijheid van de megastallen neemt de belasting van de leefomgeving mogelijk wel toe. Dat is nu niet onderzocht. Emissiebeperkende maatregelen zijn bij grootschalige bedrijven echter makkelijker te financieren.

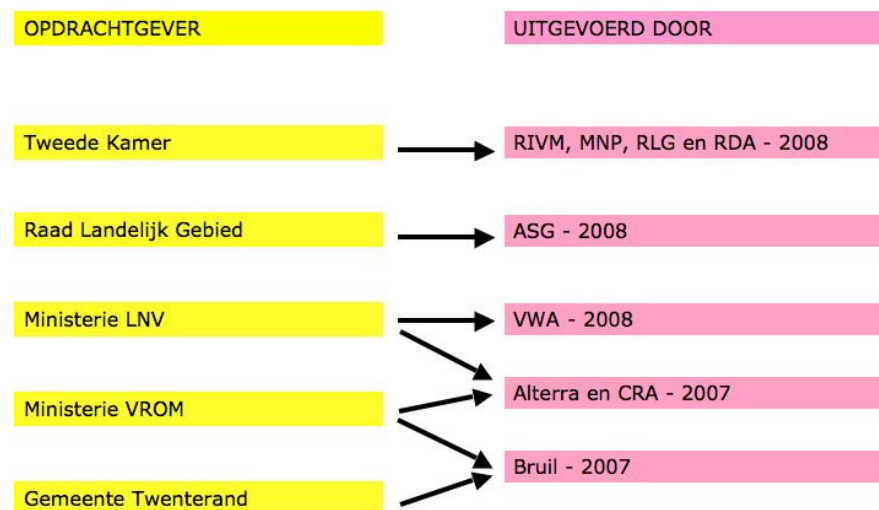
Visuele verstoring is sterk afhankelijk van het type landschap en de maatregelen die genomen worden om de stal in te passen in het landschap. Het is dus van belang criteria op te stellen waaraan locaties moeten voldoen om geschikt te zijn voor nieuw op te zetten megastallen of agroparken. Vervolgens kan bekeken worden welke gebieden of locaties (on)geschikt zijn en of deze geschikt gemaakt kunnen worden.

State of the Art – Megabedrijven intensieve veehouderij.

ASG, 2007.

De vraag of schaalvergroting het daadwerkelijk beter mogelijk maakt om te innoveren en investeren in extra maatregelen voor milieu, diergezondheid en dierwelzijn en fysieke inpassing van bedrijfsgebouwen kan met ja beantwoord worden. Megabedrijven lijken over meer economische ruimte te beschikken om extra te innoveren en te investeren. Economen geven echter aan dat nog onduidelijk is waar het omslagpunt ligt waarboven verdere schaalvergroting geen verder economisch voordeel oplevert.

Megabedrijven investeren met name in extra maatregelen voor milieu (incl. geur en stof). Voor diergezondheid, dierenwelzijn en landschappelijke inpassing hangt de mate van investering in extra maatregelen veel meer af van aspecten zoals type ondernemer, omgeving en vergunningverlener. Geconstateerd wordt dat ondernemers vanwege de impact van risico's veelal wel extra maatregelen nemen ten aanzien van diergezondheid en volksgezondheid. Incentives om ook voor welzijn verder te gaan dan de wettelijke eisen of om te zorgen voor een goede landschappelijke inpassing van het bedrijf ontbreken veelal. Ondanks dat de wetenschap eerder positieve dan negatieve effecten van megabedrijven laat zien, leidt de maatschappelijke discussie vooralsnog tot een negatief beeld. De vraag of de schaalvoordelen opwegen tegen maatschappelijke aanvaardbaarheid is niet zonder meer te beantwoorden.

In bovenstaande figuur zijn de opdrachtgevers van de genoemde rapporten en de uitvoerende organisaties (incl. het jaar van oplevering) weergegeven.

3 Review

Een groot aantal duurzaamheidsaspecten wordt in de negen rapporten en adviezen behandeld. In dit hoofdstuk geven wij een duiding van de rapporten per duurzaamheidsthema. Daaraan koppelen wij steeds ons commentaar.

Bedrijfseconomie

Er zijn schaalvoordelen te behalen met grotere stallen door automatiseringmogelijkheden, hogere arbeidsefficiëntie, kwantumkortingen bij aankoop en kwantumtoeslagen bij verkoop. De bouwkosten per dierplaats zijn lager. Door dat alles is de ruimte voor milieu-investeringen groter. Echter, de voordelen worden bij de overgang van groot naar mega geringer, er is sprake van een afnemende meeropbrengst (MNP, ASG).

Commentaar

Voor elke ontwikkeling is een incentive nodig, vaak speelt bedrijfseconomie een belangrijke rol. Dit geldt ook voor megastallen. Uit diverse rapporten komt een positief beeld op bedrijfseconomie naar voren. Wel worden er ook kanttekeningen geplaatst, ondermeer in het rapport van ASG en recent door accountantskantoor ABAB. Volgens deze laatste neemt boven een bedrijfsomvang van circa 1200 zeugen of 5000 vleesvarkens het economisch resultaat (voederwinst) eerder af dan toe. Verder blijft onduidelijk in hoeverre megastallen (m.n. ook in de melkveehouderij) afhankelijk zijn van een gunstige omgeving in de plantaardige sector (goedkoop voer, goedkope mestafzet, etc.).

Arbeid

De hoeveelheid werkgelegenheid kan met megastallen lokaal toenemen. Per saldo (of per varkensplaats) zal de werkgelegenheid afnemen door verdergaande automatisering. De aard van de werkgelegenheid bij megastallen verschuift naar meer ingehuurd personeel. Waarnemen en verzorgen van dieren zijn moeilijk te automatiseren en vergen menselijke aandacht. Door het automatiseren van voeren en water geven, kan echter hier meer tijd voor komen. Ingehuurd personeel moet dan wel goed worden aangestuurd op dierverzorging en ziektemonitoring.

Commentaar

De werkgelegenheid in de primaire sector neemt enigszins af met een ontwikkeling naar megastallen. Wel zijn er technisch gezien meer mogelijkheden voor medewerkers om zich te ontwikkelen door specialisatie. Het is niet duidelijk of daarvoor altijd voldoende ruimte wordt geboden. Tevens zijn er serieuze zorgen over de beschikbaarheid van vakbekwame en gemotiveerde arbeidskrachten.

Mest en mineralen

Mestproductie in Nederland kan toenemen: op basis van een (tijdelijke) LNV-regeling kregen veehouders die uitbreiden 50% ontheffing op de verplichting om dierrechten aan te schaffen indien 100% van de mest wordt verwerkt en afgezet buiten de Nederlandse landbouw (MNP, RLG, ASG). Vooral grotere bedrijven maken hiervan gebruik. Ook kan de mestproductie in Nederland op langere termijn toenemen indien in 2015 de varkens- en pluimveerechten worden afgeschaft.

Door grootschaligheid nemen de mogelijkheden voor mestverwerking op locatie toe, hoewel grootschaligheid geen

noodzaak is voor mestverwerking (Alterra, MNP). Door mestverwerking kan afwenteling op andere (milieu-)thema's ontstaan, met name energiegebruik (ASG).

Commentaar

De mestproductie in Nederland zal toenemen door megastallen die gebruik hebben gemaakt van de regeling voor ontheffing op dierrechten. Maar deze extra mest wordt buiten de Nederlandse landbouw afgezet en zorgt niet voor een hogere milieubelasting met stikstof of fosfaat.

Ammoniak

De IPPC-richtlijn schrijft voor bedrijven met meer dan 750 zeugen, 2000 vleesvarkens en 40.000 stuks pluimvee de Best Beschikbare Technieken (BBT) voor. Maar voor veel grotere bedrijven (meer dan 5.000 resp. 10.000 kg ammoniakproductie) worden verdergaande emissie-eisen gesteld dan BBT. Op megastallen zijn luchtwassers (tot wel ca. 85% reductie) dan onvermijdelijk. Hierdoor neemt landelijk gezien de uitstoot van ammoniak af met enkele procenten (MNP). Lokaal kan desondanks de emissie toenemen. Schadelijke effecten van ammoniak op de mens zijn (in buitenluchtconcentraties) beperkt. Een luchtwasser voor ammoniak, al dan niet gecombineerd met fijn stof en stank, heeft een aanzienlijk energiegebruik. Daarnaast zorgen luchtwassers voor een aanzienlijke hoeveelheid spuiwater.

Commentaar

Door megastallen en de regeling voor ontheffing op dierrechten zal het aantal dieren toenemen. De megastallen moeten de ammoniakemissie sterk verminderen door gebruik te maken van

luchtwassers. Landelijk leidt dit tot een lagere ammoniakemissie. Lokaal kan de emissie echter aanzienlijk toenemen.

Stank

De landelijke stankregelgeving geeft de maximaal toegestane emissie aan. Megastallen zullen vaak een luchtwasser nodig hebben om stank (tot circa 75%) weg te vangen. Maar zelfs met een luchtwasser zal lokaal de geurbelasting door een megastal aanzienlijk (kunnen) zijn (RLG, MNP, ASG). Op het niveau van de grotere omgeving zal de geurbelasting afnemen, mits megastallen daadwerkelijk tot beëindiging elders leiden.

Commentaar

Door megastallen en de regeling voor ontheffing op dierrechten zal het aantal dieren toenemen en daarmee ook de geurproductie. Daar staat tegenover dat concentratie in megastallen leidt tot minder plaatsen met geuremissie ten opzichte van de huidige situatie. Maar op de locatie van de megastal zal de geurhinder aanzienlijk toenemen, zelfs als eventueel een luchtwasser wordt gebruikt.

Fijn stof

De fijn stof problematiek is met name in de pluimveehouderij aanzienlijk (MNP). Nieuwe ontwikkelingen (omschakeling van kooisystemen naar volièr- en scharrelsystemen), die ook los van megastallen gaan plaatsvinden, leiden tot meer fijn stof (ASG, MNP). De emissie van fijn stof neemt lokaal toe wanneer een nieuwe megastal wordt gebouwd, zelfs als met een (combi-) luchtwasser tot 80% van het fijn stof wordt weggevangen.

Commentaar

Door megastallen en de regeling voor ontheffing op dierrechten zal het aantal dieren toenemen en dus fijn stof productie. Concentratie in megastallen leidt tot minder plaatsen met fijn stof emissie ten opzichte van de huidige situatie, maar zorgt niet voor een lagere emissie in totaliteit. En op de locatie van de megastal zal de uitstoot van fijn stof aanzienlijk toenemen, zelfs als eventueel een luchtwasser daarvoor wordt gebruikt. Opgemerkt wordt dat deze techniek voor de pluimveehouderij nog niet praktijkrijp is.

Geluid

De rapporten spreken niet of nauwelijks over de geluidsemissies als gevolg van het bestaan van megastallen. Er bestaat kans op meer geluid door varkens omdat de afdelingen groter zijn dan in de gangbare bedrijven. Extra geluidsemissies als gevolg van extra verkeer kunnen met reducerende maatregelen binnen de normen worden gehouden.

Commentaar

In verhouding tot de huidige situatie wordt van een megastal geen substantieel effect verwacht op de productie van geluid. Mogelijk dat door het grotere aantal dieren in megastallen het geluidsniveau binnen hoger ligt. De gehoorbeschermende maatregelen die veel medewerkers in gangbare stallen vaak al gebruiken, zijn dan zeker nodig.

Licht

Over licht spreken de rapporten niet.

Commentaar

In verhouding tot de huidige situatie wordt van een megastal geen substantieel effect verwacht op de emissie van licht. De

toenemende erfverlichting en de verlichting in melkveestallen staat los van een ontwikkeling naar megastallen.

Landschap

Op de locatie zelf wordt het landschap negatief beïnvloed, vergelijkbaar met bedrijventerrein. Regionaal is per saldo verbetering mogelijk mits oude stallen worden gesloopt (MNP, Alterra, ASG, RLG).

De verstoring op de nieuwe locatie kan via gemeentelijke voorschriften positief worden bijgestuurd: bouwhoogte, materiaalkeuze, bouwrichting, beplanting (Bruil, MNP). Landschappelijke inpassing in beginsel goed mogelijk, mits goed begeleid, bv. met vliegende brigades van ervaren ontwerpers (CRA). Maar de rapporten en deskundigen spreken elkaar tegen of dat – uit het oogpunt van landschapsverstoring - beter kan in een open en grootschalig of juist een kleinschalig en besloten landschapstype (RLG, MNP, Alterra). Vaak investeren ondernemers (noodzakelijkerwijs) meer in harde milieu- en welzijnsnormen en nauwelijks in 'zachte' ruimtelijke kwaliteit (CRA).

Commentaar

Megastallen –en andere grote gebouwen in het landelijk gebied– hebben een grote impact op het landschap. Inpassing in het landschap is onvoldoende en niet meer dan een doekje voor het bloeden. Om megastallen op dit punt acceptabel te maken, is inpassing onvoldoende en moet worden gezocht naar een compensatie of zelfs meerwaarde voor het landschap. Dan kan worden gedacht aan ruimte-voor-ruimte³ of groen-voor-rood⁴. In

³ Bijvoorbeeld de koppeling van het recht om een nieuwe stal te mogen bouwen aan de plicht tot sloop van oude stallen (elders).

de huidige plannen voor megastallen is niet eens sprake van compensatie.

Ruimte

Megastallen zijn *als zodanig* door de gemeente niet te weren (Bruil); wel is de benodigde procedure zwaar (vanaf bepaalde omvang MER-plichtig) en tijdrovend (MNP). In die procedure kan de gemeente beperkingen stellen naar herkomst van bedrijf (mits planologisch geborgd), maatschappelijke tegenprestaties vragen en additionele eisen stellen mits gefundeerd in het bestemmingsplan (Bruil).

Commentaar

De komst van megastallen in het landelijk gebied ondermijnt het ruimtelijke ordeningsbeleid. Van oudsher mochten alleen bedrijven met een aan het buitengebied gerelateerde functie, zich daar vestigen. Bij megastallen is daarvan nauwelijks tot geen sprake. Het voer wordt over grote afstand aangevoerd en de dieren en de mest over grote afstand afgevoerd.

Logistiek

Regionaal zijn er minder transportbewegingen door concentratie. Lokaal nemen de bewegingen toe met wel 4-5 per dag per megastal (Alterra). Per saldo neemt het aantal transportbewegingen waarschijnlijk af. Wel zijn de voertuigen zwaarder en breder, en het aanwezige wegennet is daarop niet altijd toegerust (RLG).

⁴ Bijvoorbeeld een financiële bijdrage aan een gebiedsfonds waarmee verbeteringen van het landschap kunnen worden gerealiseerd.

Commentaar

Bij een ontwikkeling naar megastallen treedt er een verschuiving op in de transportbewegingen. Het aantal transportbewegingen zal niet sterk veranderen. Wel neemt ze in de nabijheid van de megastal toe. Op dit punt is winst te boeken wanneer een megastal zich ontwikkelt tot een (aan grond gerelateerd) agroproductiepark.

Biodiversiteit

De bouw van megastallen heeft mogelijk lokaal effect op de biodiversiteit wanneer specifieke soorten zich ophouden op de (beoogde) bouwlocatie (MNP).

Commentaar

Megastallen hebben nauwelijks effect op de biodiversiteit. Wel zorgen megastallen en de regeling voor ontheffing op dierrechten voor een grotere Nederlandse veestapel. Dat heeft indirect enig relatie met biodiversiteit. De Nederlandse, vrijwel grondloze veehouderij⁵ maakt een relatief groot gebruik van grondstoffen afkomstig uit ondermeer Zuid-Amerika. De extra voederbehoefte van die grotere veestapel zorgt voor een groter ruimtebeslag en daarmee voor een toenemende druk op het tropisch regenwoud en de biodiversiteit.

Energie

Er bestaan nog geen wettelijke normen per kip of varken, mogelijk straks wel in Convenant. (MNP) (Red. Intussen staan in Convenant d.d. 10 juni 2008 kwantitatieve reductiedoelstellingen voor energiebesparing en duurzame energie). De overige

⁵ Vergelijkbare veehouderij in omliggende landen maakt een groter gebruik van lokale voedermiddelen en geeft daarmee minder druk op het regenwoud.

rapporten gaan niet in op de mogelijke effecten van megastallen voor het thema energie. Wel wordt gewezen op het risico van afwenteling van milieuproblemen naar energie bij gebruik van luchtwassers (ASG).

Commentaar

Het energiegebruik van megastallen is door installatie van luchtwassers en toenemende mechanisatie en automatisering aanzienlijk hoger. Dit hogere gebruik is niet te compenseren door een eventuele efficiëntiewinst op energie van de megastallen. Wel hebben megastallen op hun bedrijf mogelijk iets meer potenties om duurzame energie te produceren.

Broeikasgassen

Er is nog geen regelgeving met betrekking tot de emissie van broeikasgassen. (Red. Wel stelt het eerder genoemde Convenant doelstellingen m.b.t. broeikasgasemissies per kg product)

Commentaar

Het effect van megastallen op het klimaat verloopt via het hiervoor genoemde risico op de kap van het regenwoud, toegenomen transportafstanden voor veevoergrondstoffen en het hogere energiegebruik van luchtwassers, zie onder energie.

Dierenwelzijn

Logistieke voordelen zijn te behalen in een grootschalige veehouderij en dit is, vanwege minder transportbewegingen, positief voor het dierenwelzijn (RLG). Daar brengt de VWA tegenin dat transportvoordelen bij megastallen niet aan de orde zijn omdat een eigen slachterij onhaalbaar is. Verder brengen megastallen het risico met zich mee van de relatief lage kwaliteit

van ingehuurd personeel (vakbekwaamheid en motivatie) en de verdere afname van mens-dier contacten (RDA, ASG).

Commentaar

In megastallen is er een verminderde aandacht voor de dieren (meer dieren per werknemer), hetgeen de mens-dier relatie en daarmee het dierenwelzijn verslechtert. Potentiële verbeteringen voor het dierenwelzijn (bijv. inrichting in de stal of korte transportafstand tot slachterij) worden bij megastallen zelden gerealiseerd.

Diergezondheid

Megastallen zijn niet per definitie gesloten bedrijven. Een gesloten bedrijfsvoering met bijv. zeugen en vleesvarkens, heeft voordelen voor diergezondheid door een verminderd risico op ziekte insleep. Maar *all-in, all-out* heeft ook voordelen, omdat de stallen periodiek integraal ontsmet kunnen worden. Met betrekking tot aangifteplichtige ziekten is er bij familiebedrijven een relatief grote kans op een relatief kleine ramp en op megabedrijven een kleine kans op een absoluut grote ramp (RDA). *Over-all* zijn de risico's met betrekking tot diergezondheidsproblemen kleiner (minder transport, minder contacten), maar de gevolgen van een eventuele uitbraak groter (ASG).

De benodigde afstand tussen megabedrijven dient minimaal 1 tot 2 km te zijn om de overdracht van ziektekiemen tot een acceptabel niveau te verminderen (VWA, RIVM).

Commentaar

Megastallen vormen een klein diergezondheidsrisico met een groot effect. Dicht bij elkaar gelegen megastallen, bijv. in een LOG, zorgen voor een groot risico met een mega-effect.

Volksgezondheid

In de varkenshouderij is er soms wel en soms geen positieve⁶ relatie tussen bedrijfsgrootte en het vóórkomen van Influenza en Salmonella. In de pluimveehouderij is die positieve relatie er duidelijk wel. Megastallen hebben geen effect op toxoplasma want dat komt vooral voor bij uitloop. Het effect op MRSA is onbekend. Maar de trend naar schaalvergroting loopt parallel met een toenemend antibioticumgebruik. Megabedrijven zouden op een bepaalde minimumafstand van elkaar gepositioneerd moeten worden en voorkomen moet worden dat varkens en kippen op één bedrijf worden gecombineerd (RIVM). Naar verwachting zal de (geringe) kans op virusmutatie niet veel toenemen bij megastallen, ondanks de grotere viruscirculatie (VWA).

Commentaar

Megastallen vormen een risico voor de volksgezondheid. Veel op mensen overdraagbare ziektekiemen komen op grotere bedrijven vaker voor. Om overdracht te voorkomen zijn een vermindering van de contacten tussen verschillende diersoorten en een veel grotere afstand tussen veehouderijbedrijven nodig.

Transparantie

Transparantie is een speerpunt van het kabinet als het gaat om "maatschappelijke inpassing" van de veehouderij. Transparantie heeft in die visie alles te maken met maatschappelijke acceptatie. Een deel van de gereviewde rapporten besteedt aandacht aan het vraagstuk van de moeizame maatschappelijke

acceptatie van intensieve veehouderij in het algemeen (m.n. ASG) en megastallen in het bijzonder. Op het thema van transparantie wordt alleen door de RDA ingegaan; openheid en transparantie kunnen het beeld tegengaan dat er onethische dingen in de stal gebeuren.

Commentaar

De afname van de transparantie van de intensieve veehouderij in de afgelopen decennia wordt niet of nauwelijks beïnvloed door de komst van megastallen. Duidelijk is dat in deze stallen helemaal geen mensen meer zullen worden toegelaten, wellicht niet eens in een skybox. Communicatie zal op een andere wijze moeten plaatsvinden. Daarbij is zorg over de objectiviteit van de inhoud.

⁶ Positief in de zin dat op grotere bedrijven meer influenza en salmonella vóórkomen.

Tabel 1 Effecten van megastallen op diverse duurzaamheidsthema's; analyse van negen rapporten en CLM commentaar

	<i>bedrijfsconomie</i>	<i>arbeid</i>	<i>mest</i>	<i>ammoniak</i>	<i>stank</i>	<i>fijn stof</i>	<i>geluid</i>	<i>licht</i>	<i>landschap</i>	<i>ruimte</i>	<i>logistiek</i>	<i>biodiversiteit</i>	<i>klimaat</i>	<i>energie</i>	<i>dierenwelzijn</i>	<i>diergezondheid</i>	<i>volksgezondheid</i>	<i>transparantie</i>	
RIVM (2008)																			
MNP (2008)																			
RLG (2008)																			
RDA (2008)																			
VWA (2008)																			
CRA (2007)																			
Bruil (2007)																			
Alterra (2007)																			
ASG (2008)																			
CLM commentaar																			

- (Kansen op) positieve effecten zijn groter dan (risico's op) negatieve effecten van megastallen
-
- (Kansen op) positieve effecten zijn in evenwicht met (risico's op) negatieve effecten van megastallen
-
- (Risico's op) negatieve effecten zijn groter dan (kansen op) positieve effecten van megastallen

4 Overwegingen

Een aantal overwegingen opgenomen, die zijn gerelateerd aan (de ontwikkeling naar) megastallen, beschrijven we in dit hoofdstuk. Deze overwegingen zijn niet of slechts beperkt aan bod zijn gekomen in de gereviewde rapporten, of vinden wij zo belangrijk dat ze hier expliciet kort zijn uitgewerkt. De betekenis van deze overwegingen op de kansen en risico's van megastallen zijn overigens wel meegenomen in de commentaren op de duurzaamheidsthema's in hoofdstuk 3.

Verschuivingen in de markt

De prijzen van diensten en goederen zijn sterk afhankelijk van vraag en aanbod, welke worden beïnvloed door de economische conjunctuur. Deze prijsfluctuaties gelden ook voor energie (olie en gas) en kapitaal (rente), en worden ook nog eens beïnvloed door veranderende monetaire verhoudingen (bijv. dollarkoers). Bedrijven die sterk afhankelijk zijn van externe inputs, zullen meer effect ondervinden van verschuivingen in de markt dan bedrijven met minder externe inputs. Megabedrijven hebben in de regel een lagere solvabiliteit (meer vreemd vermogen) en een hoger energiegebruik (bijv door de luchtwassers). Dit kan een effect hebben op de concurrentiepositie van megabedrijven ten opzichte van bedrijven met een gangbare omvang. Het effect van marktverschuivingen en daarmee een (on-)gunstigere concurrentiepositie voor (bedrijven met) megastallen valt onder het ondernemersrisico. Maar gezien de impact op de omgeving dienen ook de overheden zich te vergewissen van deze risico's.

Arbeid

Op megabedrijven en bedrijven met megastallen zal de arbeid van de ondernemer (en eventueel zijn gezin) in de regel onvoldoende zijn om alle werkzaamheden te verrichten. Daarom wordt op deze bedrijven vaak ingezet op (vergaande) mechanisering en automatisering en de inzet van vreemde arbeidskrachten.

Bij een hoge mechanisatiegraad zijn relatief weinig medewerkers nodig. Zij moeten relatief goed geschoold zijn om alle voorkomende werkzaamheden uit te kunnen voeren, van bediening en onderhoud van de machines tot het gehele diermanagement. Voor deze bedrijven zijn goedgeschoolde duizendpoten nodig.

Op bedrijven met een relatief lage mechanisatiegraad zijn meer medewerkers nodig, die ieder specifieke werkzaamheden kunnen uitvoeren. Voor medewerkers biedt deze specialisatie kansen. Maar het risico bestaat dat de werkzaamheden in vrij eenvoudige en eenvormige activiteiten worden 'opgeknipt'. Vaak werken deze bedrijven met goedkope, laaggeschoolde medewerkers.

De beschikbaarheid van goede arbeidskrachten is een van de grootste zorgpunten van bedrijven met veel vreemde arbeid zoals bij megastallen. Er zijn weinig goedgeschoolde en vakbekwame duizendpoten beschikbaar voor de (intensieve) veehouderij. Daarom zijn relatief veel goedkopere en laaggeschoolde medewerkers werkzaam in megastallen. Voor zover dit gepaard gaat met een geringere betrokkenheid en motivatie leidt dit vaak tot minder goede resultaten.

Schaalvoordelen

Uit verschillende rapporten blijkt dat megastallen bedrijfs-economisch aantrekkelijker zijn vanwege schaalvoordelen. Zo

kunnen grotere bedrijven tegen gunstigere tarieven en voorwaarden inkopen en verkopen. Deze schaalvoordelen hangen niet zo zeer samen met het fenomeen van megastallen, maar veeleer met het hebben van een sterkere marktpositie. Maar deze schaalvoordelen zijn ook goed te realiseren langs de weg van samenwerking tussen ondernemers.⁷ Andere schaalvoordelen zoals gespecialiseerde arbeid voor specifieke activiteiten, bijv. een bedrijfseigen dierenarts, of een installatie die bij een toenemende bedrijfsomvang relatief steeds goedkoper wordt, zijn minder gemakkelijk te realiseren door samenwerking.

Investering in milieu, dierenwelzijn en landschap

In diverse rapporten wordt aangegeven dat een economisch schaalvoordeel van een megastal kan worden benut voor investeringen in milieu, dierenwelzijn en landschappelijke inpassing. Voorbeelden van maatregelen zijn meer ruimte voor dieren, een luchtwasser met hogere efficiëntie of specifieke erfbeplanting. Daarmee kan een megastal inderdaad gunstig zijn voor milieu en dierenwelzijn of minder impact hebben op het landschap.

Als een ondernemer deze bovenwettelijke investeringen doet, is het met name om maatschappelijk draagvlak te verwerven. En wanneer een megastal met bovenwettelijke maatregelen eenmaal is gerealiseerd, zijn er weinig mogelijkheden om deze maatregelen tijdens de exploitatie te handhaven. Daarmee is er geen garantie dat deze maatregelen daadwerkelijk (structureel)

⁷ Voorbeelden van samenwerking tussen ondernemers in de varkenshouderij zijn bijv. de concepten De Hoeve en Family Farmers en Van Drie in de vleeskalverenhouderij.

worden toegepast en een economisch schaalvoordeel van een megastal het milieu, dierenwelzijn en landschap ten goede komt.

Groei van veestapel door megastallen

In diverse rapporten wordt melding gemaakt van de vrijstelling van de aankoopplicht van 50% van dierrechten die veehouders kunnen krijgen wanneer zij vervolgens álle dierlijke mest buiten de Nederlandse landbouw afzetten. Het is begrijpelijk dat deze relatie wordt gelegd, want in de praktijk zijn (vrijwel) alleen voorbeelden van megabedrijven die van deze regeling gebruik hebben gemaakt. Deze regeling heeft geleid tot een uitbreiding van het aantal dierrechten met ruim 37.000 varkensrechten en 3,1 miljoen pluimveerechten (Agrarisch Dagblad, 14 juli 2007). Dit komt overeen met een mestproductie van ruim 1,8 miljoen kg fosfaat ofwel een uitbreiding met 1,1%. Deze extra mestproductie moet buiten de Nederlandse landbouw worden afgezet (verwerkt en/of geëxporteerd) en zorgt als zodanig niet voor een extra belasting van het milieu met stikstof of fosfaat.

Milieueffect van grotere veestapel

Een groter aantal varkens en pluimvee in Nederland zorgt voor een hogere uitstoot van ammoniak, stank en fijn stof. Megastallen in combinatie met een ontheffing van dierrechten zal door de installatie van een luchtwasser niet leiden tot een hogere maar juist een lagere landelijke ammoniakemissie. Deze effecten zijn voor stank en fijn stof niet zo eenduidig, omdat de regelgeving voor deze emissies veel minder ver gaat. Daardoor ontstaat er in ieder geval lokaal een grotere hinder van stank en fijn stof.

Een grotere veestapel leidt tot een groter ruimtebeslag (voor de productie van veevoer) met de mogelijke kap van het regenwoud

tot gevolg. Daarnaast zorgt de ontwikkeling naar megastallen met een grotere veestapel en een hoger veevoerverbruik, voor een nog geringere relatie van deze bedrijven met de bodem. Nu al vragen velen zich af waarom intensieve veehouderijbedrijven zich in het landelijk gebied mogen vestigen, en die vraag zal met een ontwikkeling naar megastallen nog luider klinken.

Werking en effectiviteit van luchtwassers

Met luchtwassers kan de uitstoot van ammoniak, stank en fijn stof aanzienlijk verminderen. Dat is een positieve ontwikkeling. Wel leven er in de praktijk de nodige zorgen over de werking en effectiviteit van luchtwassers. Deze zorgen zijn gebaseerd op de relatief beperkte ervaring met deze nieuwe techniek(en). Met name bij fijn stof is het nog onduidelijk of onder praktijkomstandigheden reducties tot wel 90% structureel haalbaar zijn. En voor de pluimveehouderij zijn nog nauwelijks positieve ervaringen met luchtwassers gericht op fijn stof.

Een ander gehoorde kritiek heeft te maken met het in- en uitschakelen van de luchtwassers. Deze installaties hebben een hoog energiegebruik⁸, waardoor het vanuit economisch oogpunt aantrekkelijk is om de installatie niet (altijd) in te schakelen. Eventueel misbruik is uit te sluiten door een 'digitale tachograaf' te koppelen aan de installatie. Het bevoegd gezag is dan in staat om op afstand de werking van de luchtwasser te volgen.

⁸ Extra energieverbruik van luchtwassers wordt veroorzaakt door: 1) de waswaterpomp van de luchtwasser zelf, 2) de langere transportafstanden van de lucht, en 3) het transport van de lucht door de luchtwasser. Het extra energiegebruik is afhankelijk van het type luchtwasser en de inrichting van de stal.

Lichthinder

In de rapporten komt het thema licht cq duisternis niet aan bod. Duisternis wordt een steeds schaarser goed, ook in het landelijk gebied door verlichting op en rond de bedrijven. Varkens- en pluimveestallen zijn vrijwel geheel gesloten en zorgen voor weinig lichtemissie. Melkveestallen zijn relatief open en door de toegenomen verlichting, zowel qua tijdsduur als intensiteit, neemt de lichthinder vanuit de melkveehouderij toe. Deze ontwikkeling is echter niet specifiek voor de megastallen in de melkveehouderij, maar geldt even goed voor minder grote bedrijven.

Inpassing in of verbetering van het landschap

In de bebouwde omgeving gaat 'inbreiding' voor 'uitbreiding' en worden nieuwe bedrijven met relatief veel zorg en aandacht gebouwd op basis van bestemmingsplannen die type, kleur of bouwstijl voorschrijven. In het landelijk gebied spelen dergelijke criteria veel minder, daar bepalen functionaliteit en kosten in belangrijke mate de bouwstijl.

Veel bestaande agrarische bedrijven zijn geen aantrekkelijke verschijning. Dit is een verklaring voor de aandacht voor landschappelijke inpassing van megastallen. Maar is 'inpassing in het landschap' wel voldoende? Gezien andere belangrijke functies van het landelijk gebied, waaronder wonen en recreëren, zouden nieuwe agrarische bedrijven het landelijk gebied juist moeten verbeteren of zelfs verrijken. Deze opgave geldt door hun aard en omvang in het bijzonder voor megastallen. Daarom zouden gemeenten er goed aan doen om in de bestemmingsplannen naast oppervlakte, ligging en inrichting van het bouwblok en bouwhoogte en -volume, ook specifieke criteria op

te nemen voor de bouwstijl en/of een welstandsbeleid voor het buitengebied vast te stellen.

Concurrentie tussen bestaande en nieuwe veehouderij

In veel LOG's waar megastallen zich willen vestigen, zijn momenteel al (melk-)veehouders actief. Na de komst van een megastal neemt de ontwikkelingsruimte van bestaande bedrijven af, door de emissie van ammoniak, stank en/of fijn stof van de megastal. Deze beperking van de ontwikkelingsruimte is een van de redenen waardoor ondernemers in de agrarische sector kritisch kijken naar de ontwikkeling van megastallen in de nabijheid van hun bedrijf.

Verstening neemt toe

In het kader van de Reconstructie dienen veehouderijbedrijven zich te verplaatsen vanuit de Extensiveringgebieden naar de Landbouw Ontwikkeling Gebieden (LOG's). Omdat het aantal varkens en pluimvee is gelimiteerd, zal na de bouw van een megastal enkele bestaande veehouderijbedrijven niet meer worden gebruikt. In diverse rapporten waaronder dat van MNP, wordt aangegeven dat hierdoor de verstening van het landelijk gebied kan afnemen. In de praktijk blijkt echter dat de bestaande bedrijven zelden (geheel) worden gesloopt, waardoor de verstening van het landelijk gebied juist verder toeneemt. Om ontstening te realiseren zal het recht om een nieuwe (mega-)stal te bouwen, moeten worden gekoppeld aan de plicht om bestaande gebouwen te slopen. Versterking van het publiekrechtelijk instrumentarium is gewenst om ontstening op deze wijze te realiseren.

Logistieke voordelen

In een situatie met megastallen zijn er meer en vaak omvangrijker transportbewegingen naar minder bedrijven noodzakelijk. Dit geeft een verschuiving van de belasting van wegen en de omgeving in de richting van de megastal. Regionaal of landelijk gezien zal in een situatie met megastallen het totale aantal verkeersbewegingen mogelijk verminderen, hoewel eventuele mestafzet in het buitenland weer voor extra transporten zorgt.

In een agroproductiepark met naast het veehouderijbedrijf ook een mengvoerbedrijf, slachterij en eventueel akker- of tuinbouwbedrijf kan het aantal transportbewegingen wel fors afnemen. Dan neemt de belasting van wegen en de omgeving af. In die situatie draagt een verminderd diertransport ook bij aan het dierenwelzijn. De megastallen zoals die nu her en der in het land worden voorbereid, worden zelden voorzien van een eigen slachterij.⁹ Van logistieke voordelen en een daarmee samenhangend positief effect op dierenwelzijn, is bij deze megastallen geen sprake.

Diergezondheidsrisico

In verschillende rapporten (RDA, RIVM en VWA) wordt ingegaan op de gezondheidsrisico's van verschillend typen bedrijven en hun ligging. Aangegeven wordt dat met betrekking tot aangifteplichtige ziekten familiebedrijven een relatief grote kans op een relatief kleine ramp hebben en megabedrijven een kleine kans op een absoluut grote ramp hebben. In LOG's met een concentratie van megabedrijven is er daarom een relatief grote

⁹ Alleen bij twee megastallen voor pluimvee in Grubbenvorst en Middenmeer zijn plannen voor een eigen slachterij.

kans op een grote ramp. De risico's kunnen afnemen door een gesloten bedrijfsvoering, hoewel het RIVM ook daar enkele kanttekeningen bij plaatst.

Omdat er op een megabedrijf meer vreemd personeel nodig is, nemen de risico's op ziekte-in- en uitsleep weer toe. Dit wordt nog eens versterkt door het vrije verkeer van producten en diensten binnen de EU. En medewerkers die overwegend eenvoudig werk uitvoeren, zijn vaak niet tot weinig geschoold, waardoor het bewustzijn van risico's voor dier- en volksgezondheid niet groot is. Daardoor kan de verspreiding toenemen van ziektekiemen die op megastallen (vaker) voorkomen, zoals influenza, Salmonella en mogelijk MRSA.

Gezondheidsrisico gebruikruimte

RIVM geeft aan dat, ten behoeve van de dier- en volksgezondheid, de benodigde afstand tussen megastallen 1 tot 2 km dient te zijn. Daarmee wordt de kans op de overdracht van ziektekiemen tot een acceptabel niveau verminderd. Wanneer alle Nederlandse varkens en pluimvee worden gehouden in megastallen van circa 500 NGE, dan zijn er volgens MNP 1800 megastallen in Nederland. Die hebben dan een oppervlakte van bijna 600.000 ha nodig, waarop geen of nauwelijks andere veehouderijbedrijven mogelijk zijn. Een dergelijke structuurverandering van de Nederlandse veehouderij is welhaast ondenkbaar. Zo is de totale omvang van alle LOG's in Nederland samen ca. 50.000 ha.

Met de Reconstructiewet is gepoogd de gezondheidsrisico's van de varkenshouderij te verminderen door het instellen van varkensvrije zones. Daarvan is op een later moment afgezien en is gekozen voor clustering van de intensieve veehouderijbedrijven in de LOG's. Maar juist door deze clustering, zeker

wanneer het megastallen en -bedrijven betreft en ook nog eens met meerdere diersoorten, ontstaan aanzienlijke risico's voor dier- en volksgezondheid.

Wie reguleert?

Uit diverse rapporten blijkt duidelijk dat het sturingsinstrumentarium ten aanzien van megastallen in beginsel bij de gemeente ligt. In bestemmingsplannen worden normaliter al oppervlakte en ligging van het bouwblok en bouwhoogten opgenomen. Daarmee kan een gemeente al veel ruimtelijke sturing geven. Maar de door de provincie vastgelegde zoning voor de landbouwontwikkelingsgebieden (LOG's) is nog niet door alle gemeenten verwerkt in bestemmingsplannen voor het buitengebied. Het is niet duidelijk wat hiervan de achtergrond is. Mogelijk kampen gemeenten met een gebrek aan capaciteit.

De impact op het landschap van bedrijfscomplexen als megastallen is door de omvang en vorm bijzonder groot. De provincie is een belangrijk medeverantwoordelijke voor de kwaliteit van het landelijk gebied. Vanuit die positie zouden provincies ondersteuning kunnen geven aan gemeenten om sturing te geven aan de vestiging van megastallen en/of bij het actueel houden van bestemmingsplannen.

Transparantie

Minister Verburg wil meer transparantie in de veehouderij in 2023. Wat daar precies mee wordt bedoeld is onduidelijk. Transparantie kan op verschillende manieren worden ingevuld. Velen denken aan toegankelijkheid tot de bedrijven of beelden van de veehouderij via skybox of webcam. Ook (andere) objectieve informatie van de bedrijven draagt bij aan transparantie.

De toegankelijkheid van intensieve veehouderijbedrijven loopt steeds verder terug. Daardoor zal ten behoeve van de transparantie een objectieve informatievoorziening van burgers en consumenten over de (intensieve) veehouderij de komende jaren nog urgenter worden. Overigens wat betreft de benodigde objectieve informatievoorziening is er nauwelijks tot geen onderscheid tussen megabedrijven en gangbare veehouderij-bedrijven.

Stimuleren van duurzaamheid

De Rijksoverheid wil innovaties en maatregelen ten behoeve van een verminderde milieubelasting en duurzaamheid stimuleren. Daarvoor bestaan diverse regelingen (bijv. ontheffing voor dierrechten), onderzoek- en innovatieprogramma's (bijv. Innovatienetwerk) en subsidies (bijv. luchtwassers). Deze interventies van de overheid leiden voor het overgrote deel tot een sterke (stimulering van) schaalvergroting. Uitzondering daarop zijn de stimulansen voor de biologische varkens- en pluimveehouderij. Als minister Verburg over 15 jaar een palet aan (duurzamere) productiesystemen wil zien, zullen overheden een bredere schakering van duurzame(re) bedrijfssystemen dienen te faciliteren.

Megastallen voor melkvee

Bij megastallen wordt vaak gedacht aan stallen voor varkens en pluimvee, maar ook de melkveehouderij kent, afhankelijk van de definitie, de nodige megabedrijven. Het aantal megabedrijven met meer dan circa 400 melkkoeien is nog klein, maar sterk groeiende. Deze ontwikkeling heeft de nodige consequenties. Weinig tot geen melkveebedrijven met meer dan 400 melkkoeien hebben 's zomers de koeien in de wei. En juist de weidende koe zorgt voor een aantrekkelijk landschap, lagere ammoniak-

uitstoot, transparantie en een goed imago van de melkveehouderij. Een ontwikkeling naar megastallen heeft dan ook een negatief effect op landschap, ammoniakemissie en maatschappelijk draagvlak, en mogelijk ook op dierenwelzijn en diergezondheid. Om de ammoniakemissie te verminderen kunnen op deze stallen ook luchtwassers worden geplaatst. Maar deskundigen zijn het er niet over eens of deze techniek functioneel zal zijn op melkveestallen.

Maatschappelijk draagvlak

De intensieve veehouderij heeft al enkele decennia te kampen met een relatief gering maatschappelijk draagvlak. En gezien de maatschappelijke discussie die diverse initiatieven voor megastallen en agroproductieparken oproepen, lijkt een ontwikkeling naar megastallen het draagvlak verder te versmallen. De belangen van bewoners botsen steeds vaker met die van ondernemers met megastallen. Daarbij trekken zowel voor- als tegenstanders alle registers open om hun gelijk te krijgen. De eerste gevolgen daarvan op de sociaal hechte plattelands-gemeenschappen zijn zichtbaar. Dit People-aspect van duurzaamheid wordt te vaak onderbelicht, terwijl het een steeds belangrijkere rol gaat spelen bij het kunnen realiseren van deze ruimtelijke ontwikkelingen. Initiatiefnemers zullen meer dan nu moeten zoeken naar wederzijds gedeelde belangen bij een door hen gewenste ontwikkeling.

5 Onze bevinding

In deze studie zijn negen recent uitgebrachte rapporten over megastallen gereviewd. De definitie van megastallen loopt uiteen en daarbij worden de termen megastallen, megabedrijven en zelfs agroproductieparken in de studies soms door elkaar gebruikt. In deze review is geprobeerd om ze specifiek mogelijk de effecten van megastallen te benoemen.

Geen enkele studie heeft alle duurzaamheidsaspecten van megastallen beoordeeld, laat staan integraal geanalyseerd. Deze review geeft een aanzet tot een integrale analyse. Verdieping is op een aantal aspecten nog wel gewenst, juist omdat ook de recent uitgebrachte MKBA voor de intensieve veehouderij enkele belangrijke duurzaamheidsaspecten zoals klimaat, energie en volksgezondheid, niet heeft meegenomen.

Veel van de gereviewde studies bevatten onduidelijkheden en ten opzichte van elkaar soms zelfs tegenstrijdigheden. Bovendien zijn veel mogelijk positieve aspecten van megastallen gebaseerd op aannames en goede voornemens. Enkele voorbeelden:

- "ALS oude stallen worden gesloopt, neemt met megastallen de verstening af."
- "Megastallen KUNNEN bij ziekte-uitbraak eenvoudig noodopvang realiseren."
- "MITS Best Beschikbare Techniek wordt toegepast, is 90% reductie ammoniakemissie mogelijk."

In haar Toekomstvisie op de veehouderij (16 januari 2008) schetst minister Verburg van LNV een "in alle opzichten duurzame veehouderij, met een breed draagvlak in de samenleving" over 15 jaar. Die visie "vraagt niet om een trendbreuk, maar wel om een duurzaamheidsprong. Systeeminnovaties zijn daarbij cruciaal." De minister ziet "over 15 jaar een palet aan productiesystemen. Schaal op zich is voor mij dan ook geen onderwerp. Voor een megabedrijf is dus ruimte, mits men er in slaagt het project in te passen in de wensen van de samenleving, bijvoorbeeld door aan te sluiten bij landschappelijke kenmerken in de architectuur, door de dieren onder te brengen in overzichtelijke stallen, door transparantie en verbindend ondernemerschap. Bovendien verwacht ik bij het ontwerp en de inrichting van megastallen een extra 'plus' voor aspecten als dierenwelzijn, diergezondheid, arbeidsomstandigheden, agrologistiek, hergebruik, en milieu. Ondernemers met megastallen moeten een maatschappelijke voorhoede positie willen waarmaken."

Wat mogelijk is op gebieden als het landschap (inpassing, compensatie of verbetering), diergezondheid, mestverwerking, e.d. komt niet vanzelf en is lang niet altijd afdwingbaar met bestaande regelgeving. Uit de inmiddels aangevraagde bouwplannen voor megastallen valt op te merken dat die veelal op 'de bottom-line' zitten. Tegen die achtergrond ligt het niet voor de hand om te koersen op een 'ja, mits'-benadering maar veeleer op een 'nee, tenzij'-benadering.

Bij een ontwikkeling naar megastallen is vanuit landschappelijk oogpunt een concentratie gewenst. En dan liever op een (agrarisch) bedrijventerrein dan in het landelijk gebied. Daarmee

kan het ruimtebeslag van deze veehouderijbedrijven tot een minimum worden beperkt.

Vanuit dier- en volksgezondheid gezien is een afstand van 1 tot 2 km tussen megastallen gewenst. Die ruimte is nodig om de overdracht van ziektekiemen te beperken. Een intensieve veehouderij met een structuur van megastallen en voldoende ruimtelijke spreiding, heeft in extreme vorm een ruimte van bijna 600.000 ha nodig. Deze spanning tussen enerzijds landschap en anderzijds dier- en volksgezondheid, levert een Gordiaanse knoop op voor het ontwerpen van een duurzame intensieve veehouderij in Nederland.

Er zijn twee scenario's denkbaar die tot een meer duurzame veehouderij kunnen leiden: realisering van een meer grondgebonden veehouderij en de ontwikkeling van agro-productieparken. Beide bedrijfsystemen hebben potenties voor duurzaamheid, en daarnaast ook belangrijke uitdagingen. De megastallen zoals deze nu zijn voorzien in den lande, dragen eigenlijk niets bij aan een van deze ontwikkelingsrichtingen naar duurzaamheid. Daarmee zijn megastallen niet duurzamer dan minder grote, gangbare veehouderijbedrijven.

Agroproductieparken, met een combinatie van horizontale én verticale integratie, lijken ten opzichte van megastallen milieukundig perspectiefvoller. Ook het *cradle-to-cradle* principe is in dat concept in theorie beter toepasbaar. Maar om deze –en andere– kansen te kunnen verzilveren, moeten diverse technieken, processen en systemen verder worden ontwikkeld. Daarbij komt dat ook aan agroproductieparken de nodige risico's kleven, bijvoorbeeld met betrekking tot dier- en volks-

gezondheid, en dat er wereldwijd weinig praktijkervaring is, zeker niet in een druk bevolkt gebied als Nederland.